

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ВИКЛАДАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF PREPARATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR TEACHING CIVIC AND HISTORICAL EDUCATION BRANCH

Актуальність проблеми обумовлена необхідністю пошуку нових підходів до професійної підготовки вчителів початкової школи, здатних активізувати освітню діяльність здобувачів початкової освіти, формуючи в них не лише систему необхідних компетентностей, але виховуючи їх як повноцінних громадян своєї країни, зі стійкою громадянською позицією і почуттям патріотизму.

Мета статті полягає в обґрунтуванні методичних основ (змісту, методів, засобів і умов) професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до викладання громадянської та історичної освітньої галузі. Досягненню мети спряло розв'язання низки завдань: 1) обґрунтувати зміст підготовки студентів до викладання громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі; 2) проаналізувати методи, засоби та умови ефективного формування в здобувачів вищої освіти компетентностей викладання методики громадянської та історичної галузі в початковій школі.

Громадянська компетентність розглядається як здатність особистості активно виконувати функції громадянина українського суспільства і готовність проявляти громадянськість як особистісну рису задля повноцінної особистісної самореалізації та розвитку суспільства. Методика підготовки майбутніх учителів початкової школи до викладання громадянської та історичної галузі потрактована як цілеспрямовано-організований, керований процес, побудований з урахуванням інтегрованого, гуманістичного, аксіологічного, діалогічного та діяльнісного підходів та передбачає оптимальний відбір змісту, методів, засобів та урахування умов задля оволодіння здобувачами вищої освіти системою компетентностей викладання цієї галузі.

Методичні аспекти підготовки майбутніх учителів до викладання громадянської та історичної галузі передбачає відбір громадянськино спрямованого змісту, засобів навчання в освітньому процесі.

Ключові слова: методика, професійна підготовка, майбутні вчителі початкової школи, громадянська та історична освітня галузь, освітній процес.

The urgency of the problem is due to the need to use new approaches to the professional training of primary school teachers, capable of intensifying the educational activity of students of primary education, forming in them not only a system of necessary knowledge, but raising them as full-fledged citizens of their country, with a stable civic position and a sense of patriotism.

The purpose of the article is to substantiate the methodological foundations (content, methods, means and conditions) of professional training of future primary school teachers for teaching civics and historical education. Achieving the goal was achieved by solving a number of tasks: 1) justifying the content of student training for teaching civics and historical education in primary school; 2) to analyze the methods, means and conditions of effective formation of the competences of teaching civic and historical methods in primary school in higher education students.

Civic competence is considered as an individual's ability to actively perform the functions of a citizen of Ukrainian society and his willingness to show citizenship as a personal trait for full personal self-realization and development of society. The methodology of training future primary school teachers for teaching civics and history is interpreted as a purposefully organized, controlled process, built taking into account integrated, humanistic, axiological, dialogic and activity approaches and provides for the optimal selection of content, methods, means and taking into account the conditions for mastery by students of higher education education by the competence system of teaching this field.

Methodical aspects of training future teachers to teach civics and history involves the selection of civically oriented content and teaching aids in the educational process.

Key words: methodology, professional training, future primary school teachers, civic and historical educational field, educational process.

УДК 378:373.3.016:3
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/71.2.25>

Яструб О.О.,
канд. пед. наук,
ст. викладач кафедри теорії і методики
початкової освіти
Волинського національного
університету імені Лесі Українки

Постановка проблеми у загальному вигляді. Упровадження Концепції Нової української школи потребує переосмислення традиційних методичних підходів до організації освітнього процесу в початковій школі, необхідності використання таких форм і методів навчання, які б мотивували школярів до оволодіння системою компетентностей. Окреслене вимагає і нових підходів до професійної підготовки вчителів початкової школи, здатних активізувати освітню діяльність здобувачів початкової освіти, формуючи в них не лише систему необхідних

знань, але виховуючи їх як повноцінних громадян своєї країни, зі стійкою громадянською позицією і почуттям патріотизму. Саме вчитель початкових класів закладає основи громадянськості в молодших школярів і від нього залежить наскільки в них будуть сформовані громадянські якості.

Сьогодні спостерігається невисокий рівень розвитку громадянських знань, вмінь та навичок молодших школярів, що обумовлено недостатнім станом сформованості громадянської компетенції, незадовільним забезпеченням освітнього процесу

сучасними методичними матеріалами, низьким рівнем громадянської освіти батьків та ін.

Про актуальність цієї проблеми наголошується в Концепції «Нова українська школа», Державному стандарті початкової школи, Професійному стандарті вчителя початкової школи. Значна роль питанням виховання майбутніх громадян відводиться і в Указі Президента України «Про національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, Концепції розвитку громадянської освіти в Україні та ін.

Необхідність вивчення окресленої проблеми обумовлюється також тим, що в ОПП підготовки фахівця за спеціальністю 013 Початкова освіта громадянська компетентність належить до загальних компетентностей і передбачає сформованість в студентів здатностей активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права та обов'язки; орієнтуватися у проблемах сучасного суспільнополітичного життя в Україні, застосовувати процедури й технології захисту власних інтересів, прав і свобод своїх та інших громадян, зокрема учнів початкової школи; використовувати способи діяльності й моделі поведінки, що відповідають чинному законодавству України (ЗК 5) [4]. Отже, дослідження методичних основ підготовки студентів до формування громадянської компетентності в здобувачів початкової освіти є на часі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підготовки вчителів до виховання в молодших школярів громадянськості як основної їх якості є в полі зору таких науковців як О. Біда, О. Васютіна, О. Паламарчук, Т. Реміх, Т. Філімонова, Г. Черненко і ін. Т. Ремех, аналізує сутність і структуру громадянської компетентності учня Нової української школи і визначає вимоги сучасного соціуму до особистості [6, с. 36]. Значними у контексті підготовки студентів до викладання громадянської та історичної галузі є погляди Г. Черненко, яка, здійснюючи аналіз навчальної програми «Я у світі», виділяє та характеризує теоретичний та практичний етапи підготовки студентів [8, с. 403]. У свою чергу Т. Філімонова аналізує методологічні та базові основи впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в процесі формування в майбутніх педагогів громадянської компетентності загалом та здатностей до її формування в молодших школярів зокрема [9, с. 4]. Цікавим доробком з цієї проблеми є робочий зошит до освітнього компонента (далі ОК) «Методика викладання громадянської та історичної освітньої галузі», розроблений А. Васютіною. Авторка пропонує цікаві вправи, завдання, проекти, які сприятимуть ефективній підготовці майбутніх учителів до формування в школярів відповідної компетентності у їхньому ставленні до себе, інших людей, суспільства, природи, мистецтва і ін. У робочому зошиті також містяться завдання для самостійної

роботи здобувачів вищої освіти, орієнтовні плани конспекти занять з освітньої галузі в початковій школі та дистанційні платформи, які дозволять узагальнити знання і вміння студентів з цього ОК [2, с. 5, 7]. Поданий аналіз засвідчує значну увагу науковців до питань підготовки майбутніх учителів початкової школи до викладання громадянської та історичної галузі. Проте, глибшого аналізу потребує проблема вивчення методичних основ підготовки майбутніх учителів початкової школи до викладання громадянської та історичної галузі.

Мета статті полягає в обґрунтуванні методичних основ (змісту, методів, засобів і умов) професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до викладання громадянської та історичної освітньої галузі. Досягненню мети спрямо розв'язання низки завдань: 1) обґрунтувати зміст підготовки студентів до викладання громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі; 2) проаналізувати методи, засоби та умови ефективного формування в здобувачів вищої освіти компетентностей викладання методики громадянської та історичної галузі в початковій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Концепції Нової української школи та в Державному стандарті початкової освіти громадянські та соціальні компетентності відображають ідеї демократії, рівності прав людини, усвідомленням їх рівних прав і можливостей, справедливості, добробуту та здорового способу життя. Для нашого дослідження ключовою є думка про те, що лише громадянсько компетентний учитель може сформувати громадянську компетентність в учнів. У Професійному стандарті вчителя початкової школи громадянська компетентність – це здатність педагога діяти відповідально і свідомо на засадах поваги до прав і свобод людини і громадянина; реалізувати свої права і обов'язки; усвідомлювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку [5]. Ми стверджуємо, що формуючи громадянську компетентність, обов'язковим є врахування здатностей, передбачених культурною компетентністю (ЗК 03), оскільки майбутній громадянин має уміти виявляти повагу та цінувати українську національну культуру, багатоманітність і мультикультурність у суспільстві, бути здатним до вираження національної ідентичності, творчого самовираження тощо [10]. Тому в процесі підготовки студентів до викладання цієї освітньої галузі важливим є оптимальний відбір змісту, методів, засобів та врахування умов, у яких буде здійснюватися ця підготовка.

Методика – це сукупність взаємопов'язаних прийомів і методів раціонального здійснення будь-якої праці; принципів, методів, форми та засобів, за допомогою яких здійснюється пізнання педагогічних явищ, процесів, розв'язання освітніх проблем. Оскільки нами громадянська компетентність

розглядається як здатність особистості активно виконувати функції громадянина українського суспільства і її готовність проявляти громадянськість, як особистісну рису, задля повноцінної особистісної самореалізації та розвитку суспільства [10]. То методику підготовки майбутніх учителів початкової школи до викладання громадянської та історичної галузі розглядаємо як цілеспрямовано-організований, керований процес, побудований з урахуванням інтегрованого, гуманістичного, аксіологічного, діалогічного та діяльнісного підходах та передбачає оптимальний відбір змісту, методів, засобів та урахування умов задля оволодіння здобувачами вищої освіти системою компетентностей викладання цієї галузі.

Методичні аспекти підготовки майбутніх учителів до викладання громадянської та історичної галузі передбачає відбір громадянськи спрямованого змісту. Зміст підготовки студентів відображено в силабусі ОК «Методика навчання громадянської та історичної освітньої галузі» [11]. Контент основних тем ОК відображає вимоги до формування в молодших школярів громадянської компетентності відповідно до Державного стандарту початкової освіти, в якому нами виокремлено такі програмові результати навчання учнів з громадянської та історичної галузі, серед яких: орієнтується у близькому до місця проживання та освоєному людьми середовищі [2 ГІО 2.1], розпізнає вчинки і слова, які можуть підтримати або образити; поважає різноманітність, справедливо ставиться до інших осіб [2 ГІО 6.3], збирає інформацію та розповідає про свою родину, однокласників, Україну; пояснює, що означає бути членом родини, громади, класу; долучається до родинних і національних традицій, пояснює їх значення для себе [2 ГІО 7.1], домовляється з однокласниками про добродішні правила взаємодії, дотримується досягнутих домовленостей, пояснює, чому це важливо [2 ГІО 8.1] та ін. [10].

Досвід професійної діяльності дозволяє стверджувати, що ефективній підготовці майбутніх учителів початкової школи до викладання вказаної освітньої галузі сприяє використання на заняттях краєзнавчого матеріалу свого населеного пункту, області, регіону і країни в цілому. Саме краєзнавство як система знань про історію, традиції, сучасне і минуле свого народу, своєї нації виховує громадянську позицію учнів, гордість за свою країну і бажання примножувати її багатства.

Виконуючи різнопланові завдання з краєзнавчими текстами, у здобувачів вищої освіти формуються здатності підбирати, аналізувати, критично відображати необхідну інформацію для пояснення проблеми і обґрунтування власної точки зору, виховувати власну громадянську позицію і громадянську позицію інших. Такі види вправ стимулюють студентів до можливого прогнозування краєзнавчого контенту задля виховання в учнів громадянської активності, громадянського вибору та відповідальності. Ми зазначаємо, що громадянська компетентність проявляється в соціально-комунікативних та інформаційно-дослідницьких здатностях особистості, в громадянській участі; в її вміннях розв'язувати соціальні конфлікти й проблеми, ефективно діяти в ситуації невизначеності, робити відповідальний вибір й ухвалювати рішення. Поряд з цим, через широкомаштабне вторгнення росії в Україну відбувається зміна ціннісних ставлень українців та посилюється розуміння важливості громадянської освіти як цінності. Саме на ці аспекти ми зважали розробляючи завдання для практичних занять ОК, серед яких «Скласти перелік громадянських чеснот/рис характеру, якими має володіти випускник школи і вчитель початкової школи», «Дослідити своє походження, родовід», «Скласти програму самовиховання (цілі особистісного зростання, усвідомлення гідності» та ін. [11, с. 8].

Методика підготовки студентів до викладання громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі передбачає цілеспрямований відбір методів та засобів навчання, які дозволяють студентам відчувати власний прогрес у формуванні системи компетентностей, ситуації успіху. На наше переконання, навчання може бути цікавим та змістовним за умови використання активної квазі-професійної діяльності, яку ми розглядаємо як вид освітньої діяльності, що проходить в обставинах найбільш наближених до професійної діяльності, за допомогою використання рольових і ділових ігор, аналізу проблемних і професійних ситуацій і ін.

У процесі ОК, моделюючи професійні ситуації, майбутні вчителі засвоюють різні респонсивні стратегії та тактики поведінки, що спрямовані на пошук вирішення іншим суб'єктом комунікації способів досягнення спільної мети, задовольнити інтереси обох комунікантів (табл. 1).

За умови спрямування уваги на конкретну професійну ситуацію, використовуємо кейс-метод

Таблиця 1

Класифікація респонсивних стратегій і тактик

№ з/п	Стратегії	Тактики
1.	Співпраці	Переконавання, ствердження, пропозиція, порада.
2.	Пристосування	Поступка, часткова згода.
3.	Конкуренції	попередження, погроза, вимога, осуд, обвинувачення.
4.	Ухилення	Уникнення відповіді на запитання, зміна теми, ігнорування.

(case studies), який уможлиблює переосмислення запропонованої викладачем реальної педагогічної ситуації і пошук шляхів її вирішення. Обов'язково, в процесі заняття дотримуємося методики використання цього методу: моделювання ситуації; системна презентація й осмислення ситуації; обговорення і аналіз проблеми, яка лежить в основі ситуації; отримання інформації про ситуацію через її уявлене перетворення; створення опису ситуації; рольові ігри; мозковий штурм (генерування ідей щодо ситуації); обмін думками з проблеми та методів її вирішення).

Серед методів квазіпрофесійної діяльності, який допомагає сформувати практичні навички навчання молодших школярів методиці громадянської та історичної освітньої лінії – є мікрвикладання. У процесі підготовки до кожної освітньої лінії студенти моделюють фрагмент уроку з будь-якої теми другого змістового модуля ОК (наприклад, «Атрибути Української держави», «Мій родовід», «Хто я» і ін.) [11].

Із захопленням здобувачі вищої освіти долучаються до командної роботи на основі гри, турніру у процесі використання методу «Teams – Games – Tournaments – TGT», «Пилка – 2». Цікавою є технологія організації дослідницької групової роботи «Group Investigation», коли майбутнім учителям надається можливість виконувати роботу за дослідницькими моделями. У процесі її застосування акцентуємо увагу на тому, що «дослідницькі моделі мають низку загальних процедур: виявлення і формулювання дослідницької проблеми; пояснення незрозумілих питань; формулювання гіпотези; планування і розробка навчальних дій; збір відомостей; аналіз і синтез зібраних даних; зіставлення відомостей і висновків; підготовка і оформлення повідомлень; виступ з підготовленим повідомленням; переосмислення результатів у процесі відповіді на питання; перевірка гіпотез; формулювання узагальнень; формулювання висновків [1, с. 178]. Ефективними є ці технології за умови презентації групових проєктів на різні теми, наприклад, «Правила поведінки у громадських місцях», «Україна та її сусіди», «Хто такі герої», «Мої герої та їхні вчинки» тощо. Варто наголосити, що використання таких моделей уможлиблює формування в студентів дослідницьких умінь. Це так звана, комбінаторна інновація, коли з блоків у результаті їх об'єднання створюється якісно новий продукт [1, с. 178].

Оскільки пріоритетним в освітньому процесі початкової школи є інтегрований підхід, то ефективним є застосування STEM-технології, яка забезпечує можливість здобувачам освіти розвиватися у практично-науковому середовищі, формує навички використання можливостей і ресурсів, необхідних у повсякденному житті, змінюючи власне життя і довкілля на краще. Майбутні педагоги

усвідомлюють сутність STEM-освіти, опановують методику її використання процесі викладання громадянської та історичної освітньої галузі, вчать здійснювати моніторинг якості освіти, упроваджувати міжпредметну інтеграцію з використанням інноваційних технологій, використовувати нові форми, засоби, прийоми та методи викладання навчального матеріалу, формуючи в учнів новий стиль мислення та навички самостійного набуття компетентностей.

Поряд з цим знайомимо студентів і з методикою Smart-освіти – як конвергенції онлайн-всього розподілу програмного забезпечення і контенту в форматі мультимедіа. У цьому контексті Smart-технології передбачають використання комп'ютерних систем і мікропроцесорів для виконання щоденних завдань і обміну інформацією. Тобто ключовими аспектами є створення гнучкого і відкритого середовища навчання з використанням гаджетів, відкритих освітніх ресурсів, систем управління [1, с. 177].

У процесі підготовки майбутніх учителів до методики викладання громадянської та історичної освітньої галузі беремо до уваги новинки упровадження Концепції нової української школи – використання конструктора Lego, працюючи з яким, студенти вчать і будувати моделі, і отримувати задоволення від навчання.

У період воєнного стану використовуємо дистанційні технології навчання, наголошуючи здобувачам вищої освіти на необхідності володіння цифровою компетентністю, без якої організація дистанційного навчання школярів є неможливою [3, с. 108].

Серед засобів, які сприяють ефективному формуванню компетенцій викладання громадянської та історичної галузі є електронні посібники (Моя щаслива планета: https://www.ippo.if.ua/images/stories/Rizne/manual_my_happy_planet.pdf); Рекомендації Європейського Парламенту та Ради (ЄС): https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text; Концепція розвитку громадянської освіти в Україні: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>. і ін.; Програма курсу за вибором «Маленькі українці подорожують країнами Євросоюзу»: https://mandrivets.com/wp-content/uploads/2020/03/Programy_kursiv_za_vyborom_Kn3.pdf); різноманітні електронні платформи, наприклад, «Kahoot!» (<https://marinakurvits.com/kahoot/>) і ін.; мобільні пристрої (телефони, смарт-годинники, планшети, ноутбуки і ін.).

Підготовка майбутніх педагогів до викладання методики громадянської та історичної освітньої галузі передбачає врахування низки методичних вимог:

– системність і неперервність підготовки студентів до викладання вказаної освітньої галузі. Ми наголошуємо на тому, що всі фахові методики

викладання в початковій школі мають містити змістовий контент спрямований на виховання громадянськості особистості;

– діалогізація освітнього процесу, яка передбачає постійний взаєморозвиток та саморозвиток суб'єктів освітнього процесу та є чинником їхньої науково-пізнавальної творчості;

– інтерактивність та створення ситуацій успіху, оскільки постійна взаємодія та активна діяльність, яка приносить успіх і задоволення суб'єкту, буде ефективно впливати на формування громадянської компетентності майбутніх учителів, а в подальшому і цієї компетентності в учнів.

Висновки. Отже, проведений аналіз засвідчує, що в процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до викладання громадянської та історичної освітньої галузі потрібно дотримуватися таких методичних аспектів: чіткий відбір змісту (через відбір краєзнавчого матеріалу та методику роботи з ним), методів (через методику відбору та використання інноваційних методів та технологій навчання, таких як моделювання професійних/виробничих ситуацій, ділових ігор, гейміфікації, кейс-методу, Smart-освіти, STEM-технології, роботи в команді, і ін.), засобів навчання (через методику використання мобільних застосунків, комп'ютерів, планшетів та інших мобільних пристроїв) в освітньому процесі.

За умови розуміння майбутніми учителями сутності, видів, алгоритму реалізації методики викладання громадянської та історичної освітньої галузі професійна підготовка буде ефективною.

Проведене дослідження не претендує на вичерпний розгляд проблеми. Подальшого вивчення потребують питання визначення рівнів готовності майбутніх педагогів до викладання громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бартків О.С. Підготовка майбутніх педагогів до використання інноваційних технологій в

освітньому процесі. *Інноваційна педагогіка*, № 58, 2023. С. 98–102.

2. Васютіна Т.М. Зошит з основ та методики викладання громадянської та історичної освітньої галузі. Київ. 2022, 42 с.

3. Інноваційні технології супроводу реалізації базової середньої освіти в умовах реформування НУШ / за заг. ред. В.С. Поуль, А.В. Сазонової. Краматорськ: Відділ інформаційно-видавничої діяльності, 2021. 108 с.

4. ОПП підготовки фахівців першого бакалаврського рівня за спеціальністю 013 «Початкова освіта». Режим доступу: https://volnu-my.sharepoint.com/personal/pedagogical_vnu_edu_ua.

5. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Викладач закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchitelya-pochatkovih-klasiv-vchitelya-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i-vchitelya-z-pochatkovoyi-osviti>

6. Ремех Т. Сутність і структура громадянської компетентності учня Нової української школи. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 34–40.

7. Філімонова Т. В. Теорія та методика навчання громадянської та історичної освітньої галузі у початковій школі (для змішаного навчання): навч.-метод. посіб. Миколаїв: СПД Румянцева, 2023. 307 с.

8. Черненко Г.М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування громадянської компетентності в молодших школярів. *Молодий вчений*, 2017. № 3. С. 497–501.

9. Шість цеглинок в освітньому просторі школи : метод. посіб. /Упорядник О. Рома. The LEGO. Foundation, 2018. 32 с.

10. Яструб, О.О. Зміст підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування громадянської компетентності учнів. *Acta Paedagogica Volyniensis*. 2022. Вип. 3. С. 108–113. <https://doi.org/10.32782/apv/2022.3.16>

11. Яструб О.О. Методика навчання громадянської та історичної освітньої галузі : силабус ОК. Луцьк. 2021. 17 с. Режим доступу: <https://vnu.edu.ua/sites/default/files/2022.pdf>